

Martin Gärtner

"Praktisk talt uten norske tap"

Eksplisivrydding utført av tyske soldater i Norge 1945-47

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie

Veileder: Hans Otto Frøland

Mai 2019

Martin Gärtner

"Praktisk talt uten norske tap"

Eksplisivrydding utført av tyske soldater i Norge
1945-47

Fordypningsoppgave i Lektorutdanning i historie
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Innholdsfortegnelse

1.1 Innledning	1
1.2 Forskningsstatus, problemstilling, metode og disposisjon	2
2.1 Minerydding 1945-47	8
2.2 Mineryddingens ofre	12
2.3 Minerydding i 1945: En livsfarlig oppgave.....	13
2.4 Eksplosivrydding.....	15
2.5 Juridisk ansvar for krigsforbrytelser mot tyske soldater	18
2.6 Genèvekonvensjonen av 1929 og vestlige krigsfanger	20
3. Konklusjon	24
Primærkilder	26
Sekundærlitteratur	26

1.1 Innledning

29. august 1945 kunne Verdens Gang fortelle at mineryddingen i størstedelen av Norge var fullført – «*Praktisk talt uten norske tap*».¹ Det er kanskje ikke så rart, med tanke på at tyske krigsfanger nesten uten unntak måtte gjøre jobben. I tillegg til minerydding ble tyskerne tvunget til å rydde andre eksplosiver som Wehrmacht hadde etterlatt seg. Med dette som bakteppe ønsker jeg i denne oppgaven å vise at mine- og eksplosivryddingen i Norge var et brudd på Genèvekonvensjonen av 1929. Bakgrunnen for valget av dette temaet er todelt: For det første ønsker jeg å belyse et tema som av forskjellige grunner ikke har vært gjenstand for forskning. For det andre er det nødvendig å problematisere narrative nordmenn besitter fra andre verdenskrig og den umiddelbare perioden etter. Som fremtidig historielærer er det spesielt viktig at jeg kan stå i spissen for nye perspektiver, selv om de motstrider eksisterende. Det er følgelig naturlig at oppgaven har et underliggende historiedidaktisk preg.

For å kunne forstå hvordan mine- og eksplosivryddingen foregikk, er det derimot nyttig å se hvilket scenario som lå bak. Da freden kom til Norge 8. mai 1945 var landet nemlig i en forholdsvis spesiell situasjon. Andre deler av Europa var også krigsherjet og trette etter mange år med tysk okkupasjon og krigshandlinger, men i det kontinentale Europa var tyskerne bekjempet i strid, og hadde kapitulert. I Norge var ikke tyskerne nedkjempet i strid, og de kontrollerte fortsatt Norge helt opp til Lyngen-linjen. I oktober 1944 hadde nemlig sovjeterne, med hjelp fra finske styrker, presset tyskerne vekk fra Finland og deretter ut av Finnmark og Nord-Troms. Samtidig som tyske styrker trakk seg sørover ble nordlendingene tvangsevakuert, samtidig som store deler av infrastruktur og bygninger ble jevnet med jorden. Samtidig ble enda flere miner lagt, både til lands og til vanns. Hitler hadde nektet å trekke seg ut av Norge, og forsvarte de store styrkene som ble opprettholdt til det siste. Han mente at Norge var et skjebneområde i krigen, og sto fast på å forhindre en vest-alliert invasjon i Norge.² Heldigvis ble det aldri en invasjon. I mellomtiden, til tross for sovjeternes fremstøt i Nord-Norge, stod Tyskland fortsatt sterkt med over 355 000 soldater i tillegg til ca. 10 000 sivile tyskere i Norge i maidagene 1945.³ Det var heller ikke klart hvor mange tyskere som egentlig befant seg i Norge: 27. mai 1945 skriver General Thorne i en rapport at det totale

¹ Verdens Gang, 1945, 29. august. 1 ½ million miner tatt opp i Norge.

² Jacobsen, A. R. 2015. *1945: Hat. Hevn. Håp: Historien om det moderne Norge 1945-2000*. Oslo: Vega Forlag: 33

³Dybvig, O. & Korsnes, K. 2018. Wehrmacht i Norge. *Serpentrio Reports, (4)*: 48. Hentet fra <https://doi.org/10.7557/7.4575>

antallet tyskere sannsynligvis er 450.000.⁴ Situasjonen representerte altså en stor og kaotisk utfordring for den norske regjeringen og de allierte, men de hadde planlagt gjenøvertakelsen av Norge i flere år.⁵

Samtidig som hundretusenvis av tyske soldater befant seg i Norge, satt tyskerne på store mengder med ammunisjon og eksplosiver. Ulykker under og etter krigen tydet på at ammunisjonen var svært ustabil, og håndtering var forbundet med relativt stor fare.⁶ I tillegg hadde Wehrmacht etablert over 1200 landminefelt i Norge alene. Anslag på antall landminer varierte, men trolig ble det nedlagt over 1,5 millioner miner.⁷ Rydding av minefeltene startet mer eller mindre umiddelbart etter kapitulasjonen, og ble for det meste utført av tyske soldater under oppsyn av norske eller allierte kontrollører. Minefelt og andre eksplosiver måtte ryddes før eller senere, og jobben var ansett som meget farlig. Problemet er at krigsfanger ble tvunget til å utføre jobben. I henhold til Genèvekonvensjonen av 1929 skulle ikke krigsfanger benyttes til farlig arbeid, lønnet eller ikke. Derimot forsvarte Head Quarter Allied Land Forces Norway (HQ ALFN) praksisen med at de tyske soldatene ikke var krigsfanger, men *avvæpnet fiendtlig personell*, og dermed ikke omfattet av Genèvekonvensjonene.⁸ Problematikken kan lede til mange viktige og interessante spørsmål. Samtidig råder det ingen tvil om at temaet er kontroversielt, da det bestrider et av de norske hovednarrativene for andre verdenskrig: gode nordmenn og onde tyskere. Desto viktigere er det å bringe frem tema som kan nyansere det 'norske' bildet av okkupasjonen og månedene etter 8. mai.

1.2 Forskningsstatus, problemstilling, metode og disposisjon

Hensikten med oppgaven er å bevise at folkeretten (Genèvekonvensjonen av 1929) ble brutt på norsk jord ved å benytte krigsfanger til mine- og eksplosivrydding. Forsøk på debatt rundt ryddingen har vært gjort, men har ofte blitt slått ned av både historikere og andre autoriteter på feltet, som for eksempel historikeren Hans Fredrik Dahl, og leder for hjemmefrontmuseet, Frode Færøy. Sistnevnte fastholder i en artikkel fra Aftenbladets nettavis, datert 24 juni 2016, et aspekt sentralt i denne oppgave: De allierte så ikke på tyske soldater som krigsfanger men avvæpnet fiendtlig personell, derfor kan ikke det faktum at tyske soldater ble benyttet til

⁴ Riste, O. 1995. *Fredsgeneralen: General Sir Andrew Thornes rapporter fra frigjøringen av Norge 1945*. Oslo: Aschehoug: 45

⁵ Allerede i 1941 og utover fikk General sir Andrew Thorne oppdraget med å følge med på samt planlegge frigjøringen av Norge. Riste 1995: 7-8

⁶ Riste 1995: 104

⁷ Verdens Gang 29.08.1945

⁸ MacKenzie, S. P. 1994. The Treatment of Prisoners of War in World War II. *The Journal of Modern History*, 66 (3), 487-520: 502-503. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/2124482>

minerydding i Norge ses på som en krigsforbrytelse. Færøy påpeker videre at miner både på sjø og land utgjorde en så formidabel trussel at de måtte ryddes umiddelbart. Til sist har han en relativt kritikkverdig påstand: Soldatene som ryddet minefeltene var ofte de samme som hadde nedlagt minene.⁹ For det første er det veldig tvilsomt at mineryddingen ville ført til så mange dødsfall hvis flesteparten av minerydderne var trente tyske pionersoldater som attpåtil visste hvor og hvordan de var plassert. For det andre tilsier andre kilder, som vi skal se, at utvelgelsen var nokså tilfeldig.

Dahl på sin side mener at mineryddingen kan virke brutal i dag, men etter datidens standarder var den ikke betraktet som særlig alvorlig, samt at den ikke har vært gjenstand for en «bevisst fortielse» fra forsvarrets side.¹⁰ Indirekte påstår altså Dahl at omfanget til mineryddingen ikke er så kontroversiell som denne oppgaven skal forsøke å bevise. Kanskje er det en viss sannhet i Dahls påstand, som igjen kan være bakgrunnen for at mine- og eksplosivrydding etter krigen ikke har vært tema for forskning i Norge etter krigen. Dahl har også et annet godt poeng: Historieskriving kan fort bli moraliserende når man ser på hendelser i fortiden med ‘nåtidens briller’.¹¹ Dermed kan også måten mineryddingen ble utført på virke brutal for oss, selv om det ikke ble sett på som det i samtiden. Oppgaven skal dog ikke bevise i etterpåklokskaps lys at farlig arbeid burde vært gjort på en annen *måte*. Hensikten er heller å fremheve at et brudd på Genèvekonvensjonen, selv på 1940-tallet, faktisk var en krigsforbrytelse.

Det foreligger en del forskning på umiddelbar etterkrigstid i Norge, men et fokus på tyske soldater i farlig arbeid er ikke behandlet i utdypende grad, selv om temaet unntaksvis har blitt omtalt i noen verk. Anders C. Gogstad beskriver kortfattet mineryddingens gang samt omfang, og diskuterer samtidig antall drepte i sin bok om mellomkrigs-, okkupasjons- og etterkrigstiden. Hans arbeid er kanskje spesielt interessant – da han i boken insinuerer at praksisen var stikk i strid med Genèvekonvensjonen.¹² Det kan dog bemerkes at Gogstad presiserer at hans bok ikke er et faghistorisk verk.¹³ Samtidig er han gjentatte ganger sitert i

⁹ Aalen, K. 2016, 24. juni. Var det ulovlig å la tyskerne fjerne miner på våre strender? *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/kultur/i/QPOER/Var-det-ulovlig-a-la-tyskere-fjerne-miner-pa-vare-strender>

¹⁰ Tjersland, J. 2006, 9. april. Tyske soldater brukt som mineryddere. *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3lnkq/tyske-soldater-brukt-som-mineryddere>

¹¹ Tjersland 2006

¹² Gogstad, A. C. 2003. *“Men seier’n var vår”: Søkelys på omveltningenes år mellom krig og fred: fra kriseår til krig, okkupasjon og oppgjørets time: linjer i norsk samtidshistorie*. Institutt for samfunnsmedisinske fag, Sosialmedisinsk seksjon, Universitetet i Bergen: 85-7

¹³ Gogstad 2003: 85-7

publikasjoner som omtaler minerydding, både akademiske¹⁴ og populærvitenskapelige.¹⁵ Trond Risto Nilssen har også beskrevet temaet minerydding i noen grad i boken *Da freden brøt løs*,¹⁶ som dreier seg om de umiddelbare utfordringene etter krigen. Nilssen har her et særlig interessant poeng: Fra det allierte hovedkvarterets side innebar mineryddingen definitivt en form for hevn. Hvilke tyskere som skulle løfte miner måtte ikke være tilfeldig, fortrinnsvis skulle medlemmer av de ‘verste’ nazistiske organisasjonene utføre arbeidet. Likevel var det motsatte ofte tilfellet ifølge Nilssen.¹⁷ Her motsier han altså leder av hjemmefrontmuseet, Frode Færøy, som mener at ryddingen ofte ble utført av de samme som nedla minene.

I motsetning til Gogstad insinuerer ikke Nilssen at mineryddingen var en krigsforbrytelse mot tyske soldater.¹⁸ Det vil derimot ikke si at Nilssen nødvendigvis mener at det ikke var det, han kan for eksempel utelatt slike påstander av plasshensyn. Samtidig er han på linje med andre historikere som skriver om perioden. Et eksempel er historikeren Britt Nøkleby, forfatter av boken *Krigsforbrytelser: Brudd på krigens lov i Norge 1940-45*.¹⁹ Boken handler utelukkende om forbrytelser begått av personer i okkupasjonsmaktens tjeneste. Nøkleby føyer seg altså inn i rekken av norske historikere som av ukjente grunner velger å ikke klassifisere mine- og eksplosivryddingen som en krigsforbrytelse mot tyskere. Hun skriver:

Det beste forsvaret tyskerne hadde, viste seg å være nordmennenes lojale holdning til anerkjente prinsipper, som gjorde at de trakk inn folkeretten også der hvor denne gikk på tvers av norske interesser.²⁰

Sitatet fremstår særdeles ironisk i lys av mine- og eksplosivryddingen. Tydeligvis gjaldt bare folkeretten når tyskerne skulle dømmes. Hvor lojale var egentlig nordmenn til ‘anerkjente prinsipper’ når krigsfanger ble satt til farlig arbeid, stikk i strid med Genèvekonvensjonen? Boken er i alle fall på nok et bevis på at krigsforbrytelser bare ble straffet når tyske tjenestemenn hadde begått dem.

¹⁴ Gogstad er for eksempel sitert i Sulutvedt, K. A. 2009 *Norske forestillinger om Tyskland og tyskere fra 1945 til 1949* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo): 28-29 Hentet fra https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23762/Masteroppgave_Hele.pdf?sequence=1

¹⁵ Tjersland 2006

¹⁶ Nilssen, T. R. 2015. *Da freden brøt løs*. Oslo: Universitetsforlaget

¹⁷ Nilssen 2015: 52-53

¹⁸ Nilssen 2015: 52-53

¹⁹ Nøkleby, B 2004. *Krigsforbrytelser: Brudd på krigens lov i Norge 1940-45*. Oslo: Pax forlag

²⁰ Nøkleby 2004: 105

I tillegg til de norske sekundærkildene beskriver S. P. MacKenzie's artikkel *The Treatment of Prisoners of War in World War II*²¹ rydding av minefelt i andre land. Forfatteren presenterer dessuten grundig bakgrunnsinformasjon om behandling av krigsfanger hos både de allierte og aksemaktene under andre verdenskrig. Bakgrunnsstoffet beviser at praksisen rundt minerydding slettes ikke var unik for Norge. For øvrig er den danske filmen *Under Sandet*²² et godt eksempel på en populærkulturell fremstilling av minerydding. Filmens handling innehar et sterkt humanistisk budskap, en hevngjerrig dansk befalingsmann som etter hvert utvikler sterk medfølelse for unge tyskere som blir tvunget til å fjerne miner. Filmen er ingen dokumentar, og skildrer følgelig ikke dansk mineopptaking korrekt, men budskapet sank likevel inn hos danskene og skapte en relativt stor debatt om mineryddingen i Danmark.²³ Debatten spant hovedsakelig rundt et spørsmål nært oppgavens tema: Var den danske mineopptakingen et brudd på Genèvekonvensjonen av 1929?²⁴

På samme måte vil jeg i oppgaven studere eksplosivryddingen i Norge for å kunne svare på følgende problemstilling: Kan ryddingen av tyske minefelt og eksplosiver i Norge ses på som et brudd på Genèvekonvensjonen av 1929? Å forsøke å besvare dette spørsmålet vil være hovedfokuset i oppgaven, men samtidig vil to relevante underspørsmål rundt mine- og eksplosivrydding bli drøftet. For det første, hvordan kan eksplosivrydding sammenlignes med minerydding, og hvorfor har ikke en slik sammenligning blitt gjort før? For det andre; Hvis mine- og eksplosivryddingen var brudd på internasjonale avtaler om krigsfanger, var den daværende norske regjering eller de allierte styrkene i Norge ansvarlige?

I historiefaget har vi forskjellige metoder som kan benyttes for å svare på spørsmålene vi stiller. Metodevalget i denne oppgaven er basert på kildetilfanget, som igjen er begrenset i spørsmålene jeg har stilt. For eksempel er muntlige kilder, informanter, fra perioden vanskelig å oppdrive. Samtidig må informanten nødvendigvis basere sine beretninger på hukommelsen. Derfor, gitt spørsmålene og kildene som er tilgjengelig, er den overordnede metoden i oppgaven dokumentanalyse. Mer spesifikt er oppgaven basert på primærkilder i form av arkivmateriale fra samtiden, understøttet av sekundærlitteratur som dekker tidsrommet 1945-47. Primærkildene stammer fra Verdens Gang, HQ ALFN og Forvarets overkommandos

²¹ MacKenzie 1994

²² Zandvliet, M. (reg.). 2015. *Under Sandet* [Spillefilm]. Danmark/Tyskland: Nordisk Film

²³ Se for eksempel følgende artikkel fra Kristeligt Dagblad: Mikkelsen, M. 2015, 1. desember. Film og tv forplumrer historieformidlingen. *Kristeligt Dagblad*. Hentet fra <https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/eksperter-film-og-tv-forplumrer-historieformidlingen>

²⁴ Aalen 2016

arkiv. Problemstillingen har hele tiden vært basis for hvilke kilder som var relevante, men i arbeidet med å analysere nevnte dokumenter er kanskje det viktigste å være kildekritisk. Den største og mest tidkrevende utfordringen knyttet til primærkildene har dermed vært å fastslå troverdigheten, og i hvilken grad de forholder seg objektive.

Når det gjelder primærkildene fra avisarkivene har det vært viktig å se etter 'kilder' i avisartiklene, for eksempel: Da Verdens Gang (VG) 03.07.45 opplyste at «60,000 miner løftet i Oslo og omegn», påpekte de samtidig at opplysningene stammer fra Distriktskommandoen for Østlandet.²⁵ I dette tilfellet har jeg undersøkt VG-utgaver fra følgende dager, hvorpå ingen dementier er funnet. Dette ville trolig distriktskommandoen ha krevd om opplysningene var feilaktige. I tilfeller som eksemplet ovenfor er avisartiklene derfor brukt som beretninger og ikke utelukkende som levninger. I arbeid med andre primærkilder kan beretningene samsvare med andre dokumenter eller sekundærkilder, noe som tyder på at opplysningene stemmer. På samme måte har beretningene fra sekundærlitteraturen blitt sammenlignet med hverandre og primærkildene.

Det er likevel viktig å merke seg at dokumentforfatterne, om de er journalister, offiserer eller andre, ikke er nøytrale eller objektive. De er farget av sitt verdenssyn og sin samtid – på lik linje med meg selv og alle andre. Jeg anser dette faktum som verken positivt eller negativt. Subjektivitet er interessant på en egen måte, da den kan fortelle oss noe om holdninger og diskurser i deres samtid. Et godt eksempel fra primærkildene brukt i oppgaven er hvordan opphavsmennene omtaler ulykker hvor både tyskere og nordmenn har dødd. Selv om tyske tapstall er flere ganger så store, er det tydelig at sympatien heller mot egne landsmenn. Når vi leser kildene slik er ikke beretningene eller oppgitte tall nødvendigvis det viktigste – heller diskursen som er brukt. I alle tilfeller er oppgavens problemstilling av en slik art at en funksjonell tilnærming til det historiske materialet har vært nødvendig.²⁶ Videre anser jeg det slik at hvis oppgaven skal plasseres i en kategori ville sosialhistorie ha vært nærmest. Sosialhistorie er for øvrig kjent for å granske kilder gjennom nye briller, gjerne med fokus på de svakeste gruppene i samfunnet.²⁷ Nettopp tyske (menige) soldater kan absolutt ses på som en av de svakeste gruppene i Norge etter Nazi-Tysklands kapitulasjon.

I og med at minerydding er hovedfokuset i oppgaven er det naturlig å benytte første del av diskusjonen (2.1) til å drøfte hvordan, hvor og når den foregikk. Dessuten vil del 2.1 forsøke å

²⁵ Verdens Gang, 1945, 7. juli. Miner og sprengstoff skylls på land.

²⁶ Melve i Melve, L & Ryymin, T. (red.). 2018. *Historikerens Arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget: 39

²⁷ Sandmo, E. 2015. *Tid for historie: En bok om historiske spørsmål*. Oslo: Universitetsforlaget: 171

drøfte hvorfor tyske tapstall ble så store. Del 2.2 fortsetter i samme spor og vil forsøke å se om tapstallene er en konsekvens av mineryddingens hurtige igangsetting, eller bare reflekterer arbeidets farlige natur. I del 2.3 vil jeg å redegjøre for hvor høye tapstallene faktisk var.

Kildene angir nemlig svært sprikende tapstall, samtidig som det er viktig å fastslå hvilke kilder som er mest troverdige når det gjelder ulykkes- og dødstall. Del 2.4 vil ta for seg en annen type farlig arbeid som tyske krigsfanger ble satt til, nemlig ammunisjon- og sprengstoffrydding. Ulykken på Grønlikaia i Oslo bli brukt som eksempel på hvor alvorlige konsekvenser dette arbeidet hadde. I sum vil del 2.4 vil forsøke å bevise at eksplosivryddingen tyske soldater ble satt til i prinsippet er like problematisk som den mer kjente mineryddingen.

Deretter vil del 2.5 ta for seg et viktig underspørsmål i problemstillingen, nemlig hvem som var ansvarlig for at tyske soldater ble satt til farlig arbeid. Som vi skal se var nemlig Norges situasjon i 1945 mer komplisert enn at vi kan si at ansvaret for alt som foregikk på norsk jord faller på daværende norske regjering. Til sist vil del 2.6 redegjøre for hva

Genèvekonvensjonene av 1929 egentlig sier, for å kunne fastslå hva som faktisk kan betegnes som brudd. I samme gate vil siste del av diskusjonen forsøke å sette mine- og eksplosivryddingen i Norge inn i en større sammenheng. Dette anses som svært sentralt i oppgaven, da Norges behandling av de tyske krigsfangene var inspirert og i samsvar med andre vest-allierte land.

I Del 3 vil den viktigste argumentasjonen i oppgaven oppsummeres, og på bakgrunn av den vil jeg konkludere hvor vidt Norge og/eller Storbritannia faktisk gjorde seg skyldig i krigsforbrytelser.

2.1 Minerydding 1945-47

Allerede før Tyskland hadde kapitulert innså den norske regjeringen i samråd med de allierte at minefeltene i Norge ville utgjøre et problem, og av den grunn var den planlagt allerede før de alliertes inntog i Norge. Som en del av den engelske frigjøringsstyrken i mai 1945 ble det sendt ingeniøroffiserer og mineryddingsekspertter som skulle overse arbeidet med å rydde de over 1200 minefelt Wehrmacht hadde anlagt.²⁸ Utgangspunktet til de allierte var altså at de tyske minefeltene måtte ryddes umiddelbart.²⁹ Heldigvis hadde Wehrmacht, ifølge Rygg, produsert detaljerte kart over nesten alle landminefelt i Norge,³⁰ noe som definitivt lettet den omfattende oppgaven tyske soldater stod ovenfor. Unntaket var enkelte minefelt i Finnmark som ble anlagt i forbindelse med Tyskernes tilbaketrekning høsten 1944.³¹ Mineryddingen ble altså overvåket av norske og britiske observatører, mens tyske soldater utførte selve arbeidet, det vil si søk, oppgraving og destruksjon av miner.

Kilder viser til at en formidabel innsats ble lagt i arbeidet med minerydding. VG skriver 17.09.45 at hele 5000 tyskere hadde vært engasjert i arbeidet med å løfte 1,5 millioner landminer. Hvilke soldater som skulle ligge langs strender og jorder for å lete ble overlatt til den tyske overkommandoen, men enkelte føringer ble gitt av HQ ALFN; I følge Nilssen skulle primært SS- eller SD-soldater, ikke den gjengse Wehrmacht-soldat sendes ut på minerydding. Angivelig som et tiltak for å straffe de verste nazister og krigsforbrytere. I mange tilfeller ble ikke ordrene fulgt, og tvert imot ble medlemmer av de mest nazistiske organisasjonene skånet for det farlige arbeidet. Det kunne nærmest virke tilfeldig akkurat hvilke soldater som ble plassert i mineryddingskompaniene.³² Senere presiserte derimot HQ ALFN i en ordre til det tyske hovedkvarteret at europeiske arbeidere tilhørende OT ikke skulle engasjeres i mineløfting:

TODT workers not to be employed on minefield clearance. Other nationals in the German Army to bear the consequences of having joined that army until further action can be taken by HQ ALFN.³³

²⁸ Flaten, O. P., Kristoffersen, L. A., Myran, O. K. & Steinbakken, S. 2000. *Ammunisjonstjeneste i Hæren etter 1945*. Oslo: Hærens forsyningskommando: 381

²⁹ Gogstad 2003: 85

³⁰ Rygg, R. G. (u.å.). Om minekart og vår lokale minehistorie - sett på bakgrunn av den aktuelle mineaksjonen. Hentet 17. mars 2019 fra <http://digitalarkivet.uib.no/sab/minekart.html>

³¹ Flaten et al. 2000: 381

³² Nilssen 2015: 53

³³ Riksarkivet (RA), RAFA-3973 HQ ALFN/F/FA/L0006, WEEKLY SUMMARY OF INSTRUCTIONS ISSUED TO THE GERMANS 12 – 18 JUN 1945, udatert

HQ ALFN presiserer altså at OT-arbeidere ikke skal bli satt til minerydding. Det skyldes nok at mange var utenlandske tvangsarbeidere. Av større interesse viser sitatet fra 12. Juni en tydelig holdningsendring fra det allierte hovedkvarteret – heretter skulle nemlig alle soldater i den tyske hæren, av tysk eller annen nasjonalitet engasjeres i minerydding. Det er et element av straff i denne beslutningen, som også motstrider behandlingen ikke-tyske soldater i Wehrmacht ellers fikk. 5. august 1945 skriver nemlig general Thorne at ikke-tyske soldater fra den tyske hæren ble skilt ut i egne leire og klassifisert som *flyktninger*.³⁴

Når det gjelder den praktiske utførelsen av mineopptakingen er det få kilder som beskriver hvilken praksis som ble benyttet. Det foreligger likevel noen kilder, både skriftlige og fotografiske som kan gi et bilde av hvordan ryddingen foregikk. I filmen *frigjøringen* ser vi for eksempel tyskere uten noe form for beskyttelsesutstyr som bruker tynne jernstenger for å søke etter miner. Dette samsvarer med Evans artikkel, hvor han understreker følgende: «*In the 1940s, demining techniques were in their infancy.*»³⁵ Som sitatet påpeker var minerydding i 1940 enda farligere enn i dag. Ser vi tilbake til videoer fra mineryddingen er det tydelig at avstanden mellom minerydderne er svært liten.³⁶ Hvis en mine gikk av under søk eller rydding, kunne dermed flere soldater risikere å bli drept eller såret. Det er dog viktig å presisere at minerydding var farlig også for nordmenn eller allierte soldater, noe jeg vil komme nærmere inn på i et senere kapittel.

På en annen side vet vi at tyske soldater ble tvunget til en livsfarlig kontroll av minefeltene. Når soldatene hadde klarert et minefelt måtte de gå manngard for å bevise at de ikke hadde slurvet med ryddingen.³⁷ I noen tilfeller hadde kontrollen store konsekvenser, for eksempel ble 6 tyskere drept på Hundvåg i Stavanger 19. mai 1945.³⁸ I boken *Ammunisjonstjenesten i hæren etter 1945* finner vi en relativt god beskrivelse av fremgangsmåten for kontrollen. Her et radioforedrag avholdt høsten 1945 av pionerinspektøren i hæren, oberst Østeraas, gjengitt i sin helhet. I foredraget hevder obersten at løftede miner ble kontrollert mot antallet som var oppgitt i kartbladet for et gitt område. Deretter måtte tyskerne 'prodde' området, altså søke med jernstenger. Til sist ble de kommandert til å gå manngard over minefeltene så mange

³⁴ Riste 1995: 96

³⁵ Evans, R. 2018. Lessons from the past: The Rapid Clearance of Denmark's Minefields in 1945. *The Journal of Conventional Weapons Destruction Issue*, 22 (1), 18-34: 25. Hentet fra <http://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol22/iss1/4>

³⁶ Vanebo, S. (prod.). 2006. *Nordmennenes egen historie: Historier fra krigen 1-4* [dokumentar]. Finnsnes: Stein Vanebo

³⁷ Gogstad 2003: 85

³⁸ Nilssen 2015: 52

ganger som kontrollørene anså nødvendig.³⁹ At kontrollørene fikk tyskerne til å trå over minefeltet gjentatte ganger kan virke urovekkende i seg selv. Enda mer skremmende er kanskje at *skarpe* miner ble lagt ut i skjul av kontrolloffiserene.⁴⁰ Om nevnte miner gikk av vites ikke, men uansett vitner dette om en uhyggelig behandling av tilfangetatte fiender. I tillegg tyder ordlyden i pionerinspektørens radioforedrag på manglende respekt for tyske menneskeliv, noe som er spesielt tydelig i følgende utdrag:

De krav som ble stillet like overfor tyskerne med hensyn til å bevise at ryddingen var effektiv, har jo vært ganske så drastiske hva også de store tap gir et tydelig bevis på. Her skulle om mulig ikke norske liv ofres.⁴¹

Tanken bak utsagnet er kanskje at Tyskland hadde anlagt minefeltene, derfor skulle norske liv sikres – selv på tyske soldaters bekostning. I så fall er det delvis på linje med hva General Thorne angivelig skrev til tyskernes militære sjef i Norge i 1945, General Bøhme, – At han (Thorne) ikke ville ærekrenke tyskere, men de måtte fjerne minene etter seg.⁴² Sitatet fra Oberst Østeraas' tale er muligens sjokkerende i vår samtid, men det er dog viktig å kontekstualisere det – oberstens holdning i forhold til norske/tyske liv var sannsynligvis representativ for hans samtid, kanskje attpåtil i 2019. Dessuten, som Nilssen påpeker, ble det slutt på kontroll i form av manngard etter Hundvågulykken.⁴³ Til sist kan det legges til kildematerialet naturlig nok ikke nevner at nordmenn måtte utføre en slik kontroll, da den utvilsomt var livsfarlig. I lys av det kan kontrollen ses på som pur hevn mot tyskerne. Motsatt kan det tenkes at praksisen heller bærer preg av mistilliten nordmenn og de allierte hadde mot tyskerne.

Ubarmhjertig eller ikke, i slutten av august 1945 var mineryddingen fullført i hele landet sør for Finnmark. Arbeidet hadde blitt utført i et forrykende tempo – 1,5 millioner landminer ble fjernet mellom mai og august 1945.⁴⁴ Dessverre medførte den spesielle situasjonen i Finnmark at mineryddingen ble vanskeligere og dermed tok den betraktelig lengre tid. Den russiske kommandanten i Kirkenes var nemlig skeptisk til at tyske soldater skulle inn igjen i Finnmark, og som en konsekvens måtte nordmenn utføre mineryddingen i starten.⁴⁵ Heldigvis

³⁹ Flaten et al. 2000: 382

⁴⁰ Flaten et al. 2000: 382

⁴¹ Flaten et al. 2000: 382

⁴² Sæland, F. 2015. Frigjøringen i Stavanger. I Pedersen, H. S. *Stavangern: 25 (2): Krig og fred i Stavanger 1940-1945*. Stavanger: Byhistorisk forening Stavanger: 151.

⁴³ Nilssen 2015: 52

⁴⁴ Verdens Gang 29. august 1945

⁴⁵ Riste 1995: 82

var de stort sett pionersoldater utdannet i Skottland og Sverige, noe som må ha gjort arbeidet enklere og tryggere.⁴⁶ En kan trygt si at nordmenn ble satt til minerydding fordi tyske mannskaper ikke fikk returnere til Finnmark, motsatt ville utvilsomt tyske soldater bli satt til jobben umiddelbart. De første tyske mineryddere ble nemlig sendt inn i vårt nordligste fylke i slutten av juli 1945, og overtok straks arbeidet.⁴⁷ Allerede i Oktober samme år ble arbeidet i Finnmark avsluttet av to grunner: For det første hadde repatriering av tyskerne prioritet foran minerydding,⁴⁸ for det andre ble arbeidet vanskeligere utover høsten rett og slett grunnet klimatiske forhold – bakken frøs til.⁴⁹

På den andre siden var mineryddingen effektiv til tross for hindringer, og tyskerne rakk å klarere mesteparten av Finnmarks minefelt i 1945. VG skrev 13.06.46 at Finnmark var ferdigryddet nesten opp til Sør-Varanger før telehiven kom, i henhold til en uttalelse fra forsvarsdepartementet.⁵⁰ Den tyske overkommando, som av administrative grunner enda var virksom etter frigjøringen, protesterte naturlig nok mot at tyske soldater ble brukt til minerydding.⁵¹ Likefult måtte resterende felt ryddes, og arbeidet fortsatte fra og med sommeren 1946. I forkant av dette ble det holdt en konferanse om minerydding mellom forsvarsdepartementet og den tyske overkommando 2. mai 1946. Resultatet var at to tyske pionerkompanier ble opprettet. Denne gangen arbeidet tyskerne med minerydding frem til september 1946. Kompaniene skulle i utgangspunktet bestå av frivillige tyske soldater, men i mangel på nettopp det måtte soldater beordres til minerydding også i denne fasen av oppryddingen.⁵² Kanskje i lys av at deres soldater fortsatt måtte tvinges til minerydding, protesterte den tyske overkommando enda en gang på mineryddingen. Også denne gangen påpekte de at praksisen stred mot Genèvekonvensjonen av 1929s lover om behandling av krigsfanger. Samtidig påpekte tyskerne at de frivillige stort sett bestod av hjemløse soldater som sognet til den russisk-okkuperte delen av Tyskland. Som tidligere ble protesten avvist av den norske overkommandoen.⁵³

Det faktum at tyske soldater sommeren 1946 og utover ble satt til minerydding er særdeles problematisk og kan vanskelig forsvares. Som jeg vil komme nærmere innpå i del 2.6 ble

⁴⁶ Flaten et al. 2000: 382

⁴⁷ Flaten et al. 2000: 383

⁴⁸ Riste 1995: 128

⁴⁹ Riste 1995: 112

⁵⁰ Verdens Gang 1946, 13 Juni. To tyske kompanier på minerydding i Finnmark.

⁵¹ Gogstad 2003: 86

⁵² Gogstad 2003: 85-86

⁵³ Gogstad 2003: 86-87

nemlig skillet mellom krigsfanger og ‘avvæpnet fiendtlig personell’ opphevet i første del av 1946 – i Norge som i allierte land.⁵⁴ Følgelig kan det neppe bestrides at Norge brøt internasjonal lov om krigsfanger denne gangen. Likevel må det igjen understrekes igjen at minerydding er og var en farlig gjøremål, og skulle norske soldater ha fortsatt med minerydding ville det sannsynligvis ført til tap av norske liv. På en annen side ble norske soldater igjen engasjert i minerydding fra sommeren 1947⁵⁵ – til tross for at det fortsatt var tyske soldater igjen i Norge.⁵⁶ Hva hadde egentlig endret seg på under et år? Kanskje unnlot forsvaret å benytte tyskere fordi de norske pionersoldatene som ble satt inn var godt skolert innen mine- og eksplosjonsrydding.⁵⁷ Logisk sett burde jo en kompetent norsk avdeling bli utsatt for færre ulykker. Foruten det faktum at norske pionersoldater nå var godt skolert, tyder enkelte kilder på Norge ikke var interessert i å ha tyskere soldater i Norge. De ble nemlig ansett som spioner og sågar en trussel for landet.⁵⁸ Dessuten viser kildene at tilgangen på frivillige tyske krigsfanger hadde heller ikke sluttet å eksistere: Omkring 30 tidligere medlemmer av de nevnte tyske pionerkompaniene, nå plassert i fangeleirer i Tyskland, meldte seg i februar 1947 frivillig til minerydding i Norge.⁵⁹ Uansett hva forsvaret la til grunn for å benytte norske heller enn tyske soldater til minerydding i 1947, fremstår bruken av tyske soldater årene før enda mer problematisk.

2.2 Mineryddingens ofre

Selv om det ikke meg bekjent er utført grundigere forskning på mineryddingen i Norge er det flere forskjellige estimater oppgitt i kildene. Gogstad operer med det høyeste anslaget, nemlig 275 døde og 392 sårede tyskere per 29. august 1945.⁶⁰ Nilssen er mer forsiktig: ca. 170 tyske dødsfall, samt ingen opptegnelse på sårede.⁶¹ Forskjellen kan nok forklares i kildebruken til forfatterne: Gogstad benytter i stor grad arkivmaterialer fra blant annet HQ ALFN, som igjen krevde rapporter på skader og dødsfall, mens Nilssen på sin side baser seg på en sekundærkilde. Gogstad operer dessuten med stigende tall for henholdsvis juni, juli og

⁵⁴ Se note 117

⁵⁵ Flaten et. al 2000: 385

⁵⁶ RA/Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Ad. Bruk av tysk arbeidskraft i Nord-Norge vinteren 46-47, 06.11.1946

⁵⁷ Flaten et al. 2000: 385

⁵⁸ RA/Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Ad. Bruk av tysk arbeidskraft i Nord-Norge vinteren 46-47, 06.11.1946

⁵⁹ RA, RAFA-3973 HQ ALFN/F/Fa/L0035 HQ ALFN boks 35, Landminen- und Munition-Raum-Kdo. In Norwegen, 20.02.1947

⁶⁰ Gogstad 2003: 85

⁶¹ Nilssen 2015: 170

august 1945.⁶² I sum fremstår Gogstads tall mer troverdig, da hans undersøkelser er grundigere – til tross for at han ikke er faghistoriker. Gogstad påstår for øvrig at det ikke ble ført statistikk over antall drepte fra de tyske pionerkompaniene som drev sin virksomhet i Finnmark sommeren 1946. Grunnet bedre opplæring, helseinfrastruktur og generelle sikkerhetstiltak var dog tapstallene sannsynligvis langt lavere.⁶³

Samtidig er Nilssens tall nærmere VGs anslag fra 17. september 1945, hvor det skrives at 184 tyskere er drept i arbeidet. Avisen nevner ikke sine kilder i artikkelen, men trolig er tallene hentet fra forsvaret.⁶⁴ I det tidligere nevnte radioforedraget av pionerinspektør i hæren, Oberst Østeraas fra høsten 1945 oppgis samme tall; 178 drepte og 241 sårede sør for Finnmark, samt seks drepte og elleve sårede i Finnmark.⁶⁵ I utgangspunktet er disse tallene troverdige. En årsak til at de avviker med nesten 100 liv fra Gogstads tall kan være det faktum at britene hadde jurisdiksjon over tyske styrker i Norge frem til desember 1945. Gogstads tallmateriale stammer som nevnt fra HQ ALFN's arkiv, som altså krevde rapporter på ulykker som rammet tyskerne.⁶⁶ Det er slett ikke sikkert at det Norske forsvaret hadde tilgang på samme tallmateriale, spesielt siden tyske styrker administrerte eget personell etter krigen. Det er nemlig ukjent hvor tallene til forsvaret stammer fra. En kan sikkert spekulere i at det norske eller allierte hovedkvarteret bevisst holdt tilbake tapstall, men ingen kilder meg bekjent bekrefter slike påstander. Mer sannsynlig er det at det norske forsvaret ikke hadde ressurser nok til å håndtere alt som foregikk i landet, og trolig var det ikke så mye fokus på tyske tapstall.

2.3 Minerydding i 1945: En livsfarlig oppgave

En av grunnene til at særlig mineryddingen er et sårt tema i Norge og resten av Europa kan være at den var helt klart nødvendig, men samtidig er spørsmålet om *hvor* hurtig den burde ha blitt igangsatt viktig å ha i bakhodet. Vi kan se for oss følgende etiske dilemma: Hvis mineryddingen ble igangsatt umiddelbart med dårlig trent (tysk) personell, ville det i teorien føre til færre minerelaterte ulykker for sivile, og ferdselen i landet tryggere. Samtidig ville ryddingen utgjøre en større fare for dårlig trente og utstyrte 'pionersoldater'. I motsatt tilfelle ville godt trente og utstyrte pionersoldater kunne rydde minefeltene på en raskere og tryggere måte, men treningen og dermed igangsettelsen ville dog ta tid. I så fall kunne det føre til flere

⁶² Gogstad 2003:85

⁶³ Gogstad 2003: 87

⁶⁴ Verdens Gang 1945, 17. september. Halvannen million landminer fjernet i Norge.

⁶⁵ Altså en sum på 184 drepte. Flaten et al. 2000: 382-3

⁶⁶ Gogstad 2003: 85-86

sivile døde eller skadde, og en senere trygging av ferdsel. Dilemmaet kan poengtere at beslutningen om å starte mineryddingen umiddelbart ble trolig fattet av nødvendighet – ikke som en hevn. I alle fall igangsatte britene minerydding i Norge nærmest umiddelbart etter kapitulasjonen. Konsekvensene var som vi har sett, hundrevis av døde og enda flere skadde på få måneder.

Samtidig var minerydding i 1945 en farlig geskjeft uansett om myndighetene benyttet fiendtlige eller egne soldater. Da Royal Engineers skulle klarere britiske strender for miner fra 1943 og utover, resulterte det i hundrevis av dødsfall.⁶⁷ Roly Evans, rådgiver innen minerydding hos 'Geneva International Centre for Humanitarian Demining' drøfter i en artikkel fra 2018 minerydding i 1945 kontra i dag. Han påpeker at minerydding ble utført mye mer effektivt⁶⁸ i tidligere tyskokkuperte land på 1940-tallet enn dagens ingeniørsoldater kan prestere. Det kan kanskje begrunnes i at datidens militære styresmakter hadde lavere sikkerhetskrav, og dermed ble tapstallene høye. Derimot fremhever han et sentralt poeng: De tyske minerydderne hadde særdeles gode kart over minefeltene, til forskjell fra mineryddere i 2018. Effektiviteten til tyske minerydder kan følgelig tilskrives minekartene de jobbet ut ifra – ikke en manglende respekt for risiko.⁶⁹ Potensielt sett kunne altså liv ha vært spart.

Norske minefelt var altså særdeles godt dokumentert, selv i dag sitter statsarkivet i Bergen på 1200 kart over Wehrmacht's minefelt i Norge.⁷⁰ Med så gode forutsetninger er det betimelig å spørre: Hvor mange tap av menneskeliv kan en akseptere i forbindelse med minerydding på 1940-tallet? Dansk Minekontrol⁷¹ kunne skryte av at kun 100 mineryddere ble drept per million miner løftet.⁷² Tilsvarende tall for Norge blir 183 drepte per million miner, hvis vi tar utgangspunkt i 275 døde og 1,5 millioner miner løftet. Norske tapstall er altså nesten dobbelt så høye som danske, men det kan jo for eksempel skyldes geografiske forskjeller som vanskeliggjorde mineopptaking i Norge. På den andre siden har vi sett at flere ulykker i Norge skyldtes at tyskerne måtte gå manngard over minefeltene etter fullført rydding. I Danmark derimot fikk tyskerne ofte bruke pansrede kjøretøy for å verifisere at tidligere minefelt var

⁶⁷ Evans, R. 2017. World War II Coastal Minefields in the United Kingdom. *The Journal of Conventional Weapons Destruction Issue*, 21 (1), 32-41: 4-5. Hentet fra <http://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss1/9>:

⁶⁸ Effektivitet her vil si antall miner løftet i løpet av en gitt tidsperiode.

⁶⁹ Evans 2018: 10

⁷⁰ Rygg (U.Å.)

⁷¹ Dansk Minekontrol var en organisasjon bestående av ca. 250 danske militære som førte oppsyn med minerydding i Danmark. Evans 2018: 3

⁷² Evans 2018: 25

sikre for ferdsel⁷³, noe som kan være med å forklare hvorfor nesten dobbelt så mange døde i Norge – fordelt på antall miner.

Det kan endatil tenkes at den hurtige mineryddingen i noen tilfeller utgjorde en større fare for sivilbefolkningen enn minefeltene hadde utgjort tidligere. Kilder tyder nemlig på at tyske minefelt i det hele og store var godt oppmerket og inngjerdet.⁷⁴ Uansett gikk distriktskommandoen for Østlandet 7. Juli 1945 ut i VG og advarte mot *landminer* og andre eksplosiver som hadde skylt på land rundt Oslofjorden, og at befolkningen dermed måtte utvise forsiktighet.⁷⁵ Advarselen sier ikke noe om hvor eksplosivene stammet fra, men det er betimelig at mineryddingen i Oslo og omegn ble erklært ferdigstilt av distriktskommandoen i samme avis kun fire dager tidligere.⁷⁶ Samtidig er det velkjent at både tyskere⁷⁷ og allierte dumpet tyske eksplosiver på sjøen, sistnevnte fordi tysk ammunisjon hadde vist seg å være ustabil.⁷⁸ Om minene løftet fra Oslo-området ble destruert eller dumpet er uklart, likefullt er det mistenkelig at landminer skylte innover strendene.

2.4 Eksplosivrydding

Mineryddingen i Norge og andre land har vært gjenstand for debatt fordi krigsfanger ble tvunget til å utføre arbeidet. Rydding og behandling av eksplosiver på den andre siden, er ikke meg bekjent tatt inn i samme diskusjon. Eksplosiv- og ammunisjonsrydding kan derimot sammenstilles med minerydding i det at ofte ble tyske soldater satt i arbeidet, på bakgrunn av arbeidets risikable art. Et aspekt som derimot skiller eksplosivrydding fra minerydding kan sies å være motivasjonen bak ryddingen: I tillegg til at eksplosivene som minene utgjorde en fare for befolkningen, var det viktig for de allierte å knuse tysk krigsindustri fullstendig. Derfor ble det bestemt at alt tysk materiell som ikke behøvdes i sivilsamfunnet eller i kampen mot Japan skulle destrueres. Ordren inkluderte altså ammunisjon eller eksplosiver som ellers var brukbare. Eksplosivene skulle dumpes i havet, delvis på grunn av ustabiliteten.⁷⁹ Om denne ustabiliteten gjorde slikt arbeid like farlig som minerydding kan diskuteres; uansett vet vi at mange døde som følge av eksplosivryddingen i 1945, noe som kan bevises med konkrete eksempler.

⁷³ Evans 2018: 21

⁷⁴ Flaten et al. 2000: 381-2

⁷⁵ Verdens Gang 07.07.1945

⁷⁶ Verdens Gang 1945, 03. juli. 60,000 miner løftet i Oslo og omegn

⁷⁷ Nilssen 2015: 70

⁷⁸ Riste 1995: 114-15

⁷⁹ Riste 1995: 114-15

Trolig var hendelsene på Grønlikaia i Oslo 17. August 1945 den mest alvorlige ulykken tyske soldater ble utsatt for i Norge etter krigen, i form av tapstall. Dagen etter hadde VG følgende overskrift: «*Halvt hundre mennesker drept i Grønli*». ⁸⁰ Avisen beskriver videre den kaotiske situasjonen i etterkant av eksplosjonene. Grønlikaia var en viktig eksportkai da den hadde direkte forbindelse med jernbanen. I forbindelse med ammunisjonsdumping hadde tyske soldater lastet sprengstoff fra jernbanevogner og over i lektere som deretter skulle senkes i sjøen. Akkurat *hva* som hadde eksplodert og om det var noe på kaien eller en flåte var for avisen da uklart. ⁸¹ Nyere sekundærkilder kan derimot gi en god beskrivelse av eksplosjonene. Avisens beretnings samsvarer dessuten godt med beskrivelsen fra boka *Ammunisjonstjeneste i hæren etter 1945*. Her kommer det i tillegg frem årsaken til ulykken: En kasse med sprengpatroner falt ned fra en overfylt kranskuffe og ned i lasterommet på lekteren *Filius*, som allerede var full av sprenglegemer. Forfatterne av boken opererer dog med andre tapstall: 39 tyskere og 2 nordmenn. ⁸² VG presiserer derimot i samme avisutgave at oppdaterte tall, hentet natt til 18. August, vitner om 43 dødsfall til sammen. ⁸³ I så måte er tallene til Flaten, Kristoffersen & Steinbakken troverdige. Sistnevnte har en detalj som er viktig hvis en skal kategorisere arbeidet som farlig, og dermed en krigsforbrytelse: Arbeidet på kaien ble ledet av en amerikansk offiser som ikke engang var utdannet innenfor ammunisjonstjeneste. Dagen etter ulykken forlot så offiseren landet, uten å stå til ansvar for katastrofen som hadde inntruffet. Sannsynligvis med god grunn, for som Flaten et.al. skriver fastslo en ulykkeskommisjon nemlig at ulykken skyldtes skjødesløshet av den allierte ledelsen. ⁸⁴

Tidligere har jeg vært inne på hvor farlig tysk ammunisjon kunne være, derav dumpingen. Ulykken på Grønlikaia derimot fremstår som en ulykke som kunne vært unngått med kyndig ledelse og utførelse. Enda mer alvorlig kan kildene fortelle at på samme kaien som hundrevis av tonn ustabilt sprengstoff ble lastet om, hadde amerikanerne plassert omkring 2000 tyskere som skulle skipes ut fra Grønli. ⁸⁵ Hele operasjonen på Grønlikaia ser dermed livsfarlig og skjødesløs ut i ettertidens lys. På den andre siden viser undersøkelseskommisjonen til at de allierte faktisk tok på seg skylden for ulykken, og tiltak ble gjort for å unngå lignende ulykker i fremtiden; Flaten et. Al. Skriver at kun en måned etter ulykken ga britene en stående ordre

⁸⁰ Verdens Gang 1945, 18. august. Halvt hundre mennesker drept i Grønli.

⁸¹ Verdens Gang 18.08.45

⁸² Flaten et al. 2000: 467

⁸³ Verdens Gang 18.08.45

⁸⁴ Flaten et al. 2000: 467

⁸⁵ Flaten et al. 2000: 467

for dumping av eksplosiver.⁸⁶ Dessuten rapporterer General Thorne to dager etter ulykken at den «tyder på at tysk sprengstoff og ammunisjon er instabil».⁸⁷ På ulykkestidspunktet var det altså ikke opplagt for britene hvor farlig ammunisjonen potensielt var.

VG spør derimot dagen etter ulykken om den skyldtes skjødesløse tyskere.⁸⁸ Kanskje var det et forsøk på å legitimere at så mange krigsfanger døde; var det i det minste deres egen feil? Hovedfokuset i avisartikkelen er nemlig ikke de materielle ødeleggelsene, som helt klart var enorme, men det voldsomme tapstallet.⁸⁹ VGs syn på de tyske dødstallene reflekteres kanskje best i slutten av forsideartikkelen:

En løs sko og en våt tysk uniformsjakke lå ved en av de ødelagte kranene og fortalte stumt om utgangen på eiermannens felttog i Norge.⁹⁰

Nøkkelordet i sitatet ovenfor er felttog. VG insinuerer altså at jakkeeierens dødsfall skyldtes den tyske krigen mot Norge. Ikke at det skyldtes en uansvarlig alliert ledelse som satte en tysk krigsfange til å håndtere eksplosiver på en livsfarlig måte. Det er nettopp dette ulykkesforløpet og den påfølgende kommisjonen vitner om.

I likhet med mineryddingen, kritiserte altså ikke VG i 1945 de alliertes bruk av krigsfanger i eksplosivryddingen. Derimot er det uomtvistelig at dette var farlig arbeid, noe konsekvensene i form av menneskelig beviser. I likhet med VG er det svært få som har stilt seg kritisk til bruk av krigsfanger på Grønlikaia, kanskje fordi ofrene var tyske. I en lignende ulykke som inntraff på Florø et par uker senere døde faktisk flere nordmenn enn tyskere.⁹¹ De fleste av disse nordmennene var dog landssvikere, som angivelig var bakgrunnen for at de ble satt i arbeidet. Dette ifølge Inger Cecilie Stridsklev, forfatter av boken *M/S Theklas himmelferd: Minneskrift over 19 menn vi ikke har lov å glemme*.⁹² Som tittelen antyder, har hun en ganske kritisk tilnærming til bruken av landssviker- og krigsfanger til den livsfarlige sprengstoffdumpingen ved Florø. I boken skriver hun riktignok om hvert enkelt offers bakgrunn, tysker som nordmann, men likevel oppstår et viktig spørsmål knyttet til publikasjonen: Hvorfor har ingen nordmenn skrevet en like kritisk bok om ulykken på Grønli

⁸⁶ Flaten et al. 2000: 470

⁸⁷ Riste 1995: 104

⁸⁸ Verdens Gang 18.08.45

⁸⁹ Verdens Gang 18.08.45

⁹⁰ Verdens Gang 18.08.45

⁹¹ Flaten et al. 2000: 469

⁹² Stridsklev, I. C. 1997. *M/S Theklas himmelferd: Minneskrift over 19 menn vi ikke har lov til å glemme*. Lesja: Snøhetta forlag: 8

hvor et utall tyskere døde? Svaret ligger nok i nettopp nasjonaliteten til de omkomne.

Landssvikerne som døde i Florø var tross alt nordmenn, ikke tyske okkuperanter.

Det fremstår dermed tydelig at bruken av tyske soldater i eksplosivrydding er like kritikkverdig som i mineryddingen. Resultatet var, bare i ulykkene nevnt ovenfor, 39 tyske dødsfall på Grønlikaia og 6 tyskere ved Florø.⁹³ Om disse dødsfallene hadde vært unngått ved å bruke norsk mannskap er vanskelig å si, men det juridiske grunnlaget for å benytte tyskerne i farlig arbeid fremstår uansett svært tynt.

2.5 Juridisk ansvar for krigsforbrytelser mot tyske soldater

Hittil har vi sett omstendighetene rundt mine- og eksplosivryddingen utvilsomt er problematisk i forhold til Genèvekonvensjonen. I den forbindelse er det hensiktsmessig å spørre seg hvem som burde ha stått til ansvar for det som strengt tatt er krigsforbrytelser: Den britisk-ledede frigjøringsstyrken i Norge eller den norske regjeringen? Spørsmålet er av en nokså juridisk art, derfor kan det være problematisk å komme med en bastant konklusjon. Likevel sitter vi med flere interessante og troverdige opplysninger som kan gi oss god innsikt i spørsmålet.

For det første, som Nilssen påpeker, fungerte general Thorne i praksis som enevoldshersker i Norge, i kraft av sin posisjon som leder av den allierte frigjøringsstyrken. Thorne var dermed øverste sjef i Norge militært og sivilt, fra tyskernes formelle kapitulasjon 9. mai 1945 helt frem til kongen og eksilregjeringen returnerte til Norge 7. juni samme år.⁹⁴ En konferanserapport fra HQ ALFN bekrefter dette, og opplyser attpåtil om at Supreme Head Quarters Allied Expeditionary Force (SHAEF) måtte godkjenne overføring av den sivile administrasjon til konge og regjering. I samme rapport benevnes for øvrig perioden 8. mai – 7. juni 1945 som den ‘militære fase’ av frigjøringen.⁹⁵ Av dette kan følgende avledes: Ansvar for alt som foregikk mellom kapitulasjonen og norske styresmakters hjemkomst må tillegges det allierte hovedkvarteret i Norge. Med dette menes det overordnede ansvar – Nordmenn var som vi har sett delaktig i den praktiske utførelsen av eksplosivrydding – som oftest i en kontrollfunksjon.

⁹³ Stridsklev 1997: 9

⁹⁴ Nilssen 2015: 22-23

⁹⁵ RA, RAFA-3973 HQ ALFN/F/Fa/L0008, MINUTES OF CONFERENCE HELD BY JOINT FORCE COMMANDERS ALLIED LIBERATION FORCES NORWAY AND HEAD OF SHAEF MISSION NORWAY ON 8 JUN 45, 11. juni 1945

For det andre fremkommer det av kildene at tyske soldater var under britisk jurisdiksjon helt frem til 1. desember 1945⁹⁶. Som nevnt foregikk mine- og eksplosivrydding i stor grad mellom mai og august samme år, altså lå ansvaret for bruk av tysk arbeidskraft i hele perioden på britiske hender. Bakgrunnen for at britene hadde jurisdiksjon kan sies å henge sammen med stormaktspolitikk: Wehrmacht var hele tiden tydelig på at de hadde overgitt seg til britene, ikke nordmenn.⁹⁷ Uansett bestemte altså britene over hvilket arbeid tyske soldater skulle beskjeftiges med – farlig eller ikke.⁹⁸ På samme måte som ovenfor er det tydelig at det overordnede ansvaret for tyske ulykker og dødsfall tilfaller HQ ALFN. I den grad tyskerne var krigsfanger var de frem til desember 1945 Storbritannias krigsfanger – ikke Norges. Dessuten skriver Gogstad at kontrollen av minefelt i form av manngard var hjemlet i en ordre fra britisk overkommando⁹⁹, altså ikke et påfunn fra kontrollørene. Det er dog tvilsomt at norske styresmakter ville satt ordinære norske soldater inn i det farlige arbeidet, som vi skal se i det følgende.

Den britiske militærmisjonen i Norge var i stor grad ansvarlig for behandlingen av tysk personell i 1945. Derimot betyr det slettes ikke at tyske krigsfanger *ikke* ble satt i farlig arbeid i de følgende årene. De tyske pionerkompaniene i Finnmark er ett eksempel, men holdningene til tyske liv bedret seg ikke etter kompaniene hadde fullført sitt arbeid. Selv i 1947 forekom det eksempler på at tyskere ble satt i arbeid som ble sett på som alt for farlig for nordmenn: I et notat til forsvarets overkommando skriver en offiser at om lag 40 frivillige tyske soldater skulle vinteren 46-47 beskjeftiges med pussing og rengjøring av gjenværende tysk ammunisjon. Arbeidet ble ansett som farlig grunnet ammunisjonens ustabilitet, og av den grunn skulle ikke nordmenn benyttes. Soldatene var riktignok frivillige, men det fremkommer at de måtte bli holdt tilbake fra repatriering, derfor må vi anse dem som krigsfanger.¹⁰⁰ Kilden nevner ikke noe om eventuelle ulykker i dette arbeidet, men hovedsaken er at dette var farlig arbeid – og dermed et brudd på Genèvekonvensjonen. En ting er dog viktig å bemerke: I ettertiden kan det være lett å slå fast at ammunisjonen burde vært destruert hvis den utgjorde en fare. Om ikke med hensyn på tyske liv, så måtte den ha utgjort en fare for norske soldater som skulle benytte den i ettertiden. Derimot er det viktig å huske på at både midler og

⁹⁶ Nilssen 2015: 27

⁹⁷ Nilssen 2015: 27

⁹⁸ Nilssen 2015: 26

⁹⁹ Gogstad 2003: 86

¹⁰⁰ RA/Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Ad. Bruk av tysk arbeidskraft i Nord-Norge vinteren 46 -47, 06.11.1946

materialer var mangelvare i etterkrigstiden, og følgelig falt det nok forsvaret tungt å destruere 'brukbar' ammunisjon. Uansett vitner dette ammunisjonsarbeidet tyskerne ble satt til om en problematisk bruk av krigsfanger. På dette tidspunktet hadde forsvaret tross alt godtatt at tyske soldater var krigsfanger og skulle behandles i henhold til Genèvekonvensjonenes bestemmelser.¹⁰¹

Hvem som sitter med ansvaret for tyske ulykker og dødsfall er altså et tungt juridisk spørsmål, men basert på nevnte opplysninger er en sak sikkert: Både Norge og Storbritannia bærer et ansvar for at tyske soldater ble satt til farlig arbeid – og i utgangspunktet brudd på Genèvekonvensjonen. Dessverre ble ikke tyske soldater definert som krigsfanger mellom mai 1945 og 1946. Derfor er det nyttig å se nærmere på både Genèvekonvensjonen av 1929 og vestlige besatte tyske krigsfanger som en helhet.

2.6 Genèvekonvensjonen av 1929 og vestlige krigsfanger

Formålet med oppgaven er å diskutere om mine- og eksplosivryddingen i Norge var i strid med Genèvekonvensjonen av 1929. For å kunne besvare oppgavens problemstilling er det dermed viktig å redegjøre hva konvensjonen faktisk sier. 1929-konvensjonen om behandling av krigsfanger bestod av 97 artikler, samt en formålsparagraf og tilleggsbestemmelser. Videre er krigsfangers arbeidsinnsats regulert av sju artikler nærmere bestemt artikkel 27-34.¹⁰²

Artikkel 32 er i mest relevant for denne oppgaven. Den fastslår:

It is forbidden to employ prisoners of war on unhealthy or dangerous work. Conditions of work shall not be rendered more arduous by disciplinary measures.¹⁰³

Artikkelen presiserer altså uten tvil at krigsfanger ikke skal sysselsettes i usunt eller farlig arbeide. Mine- og eksplosivrydding, spesielt i 1945, er utvilsomt farlig arbeid. I 1949-revisjonen av konvensjonen om krigsfanger ble dette faktum tydelig spesifisert¹⁰⁴, og i gjeldene versjon kan vi lese at «*Fjerning av miner eller andre liknende gjenstander skal betraktes som farlig arbeide.*»¹⁰⁵ En kan da spørre seg hva som var bakgrunnen for å utdype

¹⁰¹ Se note 117

¹⁰² International Committee of the Red Cross (u.å. a). Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. Hentet 20. mars 2019 fra <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305>

¹⁰³ International Committee of the Red Cross (u.å. b). Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929, ART. 32. Hentet 20. Mars 2019 fra <https://ihldatabases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/305-430033?OpenDocumentt>

¹⁰⁴ Evans 2018: 25

¹⁰⁵ Geneve-konvensjonene 1949. Geneve-konvensjonen om behandling av krigsfanger, med vedlegg (Konvensjon III). (12-08-1949 nr 3 Multilateral). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1949-08-12-3>

artikkel 32 av 1929-konvensjonen. Røde kors, som står bak Genèvekonvensjonene var i alle fall bekymret for bruken av krigsfanger, også etter inspeksjon av mineryddingen i Norge.¹⁰⁶ Som kjent var det nemlig Røde Kors som var initiativtaker til en 1949-revisjonen.¹⁰⁷ Om de allierte fryktet at egne tilfangetatte soldater skulle bli satt til minerydding i fremtiden vites ikke. Det vi imidlertid vet er at tyskere ble satt til minerydding i flere europeiske land, med tragiske konsekvenser.

Det er nemlig unektelig at praksisen i Norge må ses i sammenheng med de vest-alliertes behandling av tyske krigsfanger. MacKenzie har i den forbindelse et meget godt poeng med hensyn på krigsfanger: Helt til frem til Nazi-Tyskland kapitulerte ble både tyske og vest-allierte krigsfanger behandlet mer eller mindre i samsvar med konvensjonen. Unntak forekom naturlig nok på begge sider, men i det store og hele ble krigsfanger på det vestlige krigsteateret behandlet relativt godt. Han påpeker derimot at stormaktene hadde en nokså egoistisk grunn til å overholde konvensjonen – nemlig frykten for represalier mot egne soldater i fiendens arrest.¹⁰⁸ Videre skriver MacKenzie at i forkant av den tyske kapitulasjonen hadde allierte myndigheter gjort en ting klart: Tyskere som handlet i strid med Genèvekonvensjonene (krigsforbrytere) ville bli straffet i etterkant av krigen. Bakgrunnen for uttalelsen var at Tyskland hadde henrettet et antall vest-allierte fanger. I stedet for å hevne seg, gikk altså de allierte ut med denne meldingen.¹⁰⁹ På en annen side, hvis vi leser om krigsforbrytere under andre verdenskrig på store norske leksikon, er det utelukkende soldater tilhørende akselmaktene nevnt, og i hovedsak tyskere.¹¹⁰ Betydde dette at krigsforbrytelser ikke ble begått av allierte soldater? Definitivt ikke. Historikeren Keith Lowe nevner flere krigsforbrytelser begått av amerikanere som ikke medførte straff.¹¹¹ Det er dog viktig å se på situasjonen i 1945: Tyskere hadde uten tvil begått flest og verst krigsforbrytelser, samtidig som rettsapparatet var tungt belastet. Uansett kan dette fortelle oss om hvilke prioriteringer som ble gjort.

Krigsforbrytelsene på individnivå førte nok ikke på langt nær til like mye lidelse for de tyske soldatene som den finurlige løsningen USA og Storbritannia kom opp med etter Tysklands

¹⁰⁶ Gogstad 2003: 87

¹⁰⁷ Helgesen, J. E. 2013. Genèvekonvensjonene. I Bolstad, E. (red). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Genèvekonvensjonene>

¹⁰⁸ MacKenzie 1994: 491

¹⁰⁹ MacKenzie 1994: 495-6

¹¹⁰ Helgesen, J. E. 2009. Krigsforbrytere. I Bolstad, E. (red). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/krigsforbrytere>

¹¹¹ Lowe, K. 2012. *Råskapens Europa: Kontinentet i kjølvannet av andre verdenskrig*. Lysaker: Dinamo: 107-18

kapitulering: Med frykten for represalier mot egne tilfangetatte soldater vekk, og det enorme antallet tyskere tatt i betraktning bestemte vest-maktene at Genèvekonvensjonen av 1929 ikke lengre angikk tyske soldater. Begrunnelsen var at det tredje riket hadde opphørt å eksistere. De seks millioner tyske soldater som var tatt til fange ble ikke lengre behandlet som krigsfanger, men som 'avvæpnet fiendtlig personell'.¹¹² Endringen i deres status er helt sentral i oppgaven, fordi bortfall av beskyttelse fra konvensjonen betydde at tyske soldater nå kunne benyttes til å utføre livsfarlig arbeid. På samme måte som i Norge ble tyskerne satt til minerydding i både Frankrike, Nederland, Belgia og Danmark. I Frankrike alene førte dette til over 2000 døde og sårede *per måned* - ifølge MacKenzie.¹¹³

Det er lett å begynne å stille spørsmål om hvordan dette egentlig kunne skje. Men fakta er: Hvilken stormakt kunne eller ville egentlig forsvare tyske soldaters rettigheter? I hvert fall ikke Sovjetunionen, forståelig nok. Dessuten er det på det rene at situasjonen i det kontinentale Europa var så kaotisk at de vestlige stormakter sannsynligvis ikke kunne ha etterlevd Genèvekonvensjonen om de så ønsket det.¹¹⁴ Det ville i så fall ha gått ut over sivile, som også trengte helsehjelp, husrom og mat. Som Keith Lowe påpeker, kom tyske soldater i siste rekke når det gjaldt allokering av ressurser for å tilfredsstille elementære behov.¹¹⁵ I oppgavens øyemed er dermed også verdt å merke seg at krigsfangestatusen til tyske soldater sannsynligvis ikke ble endret hovedsakelig for å kunne benytte de til farlig arbeid. De allierte ønsket derimot å gjøre nytte av tysk arbeidskraft i sitt eget land. For eksempel benyttet Frankrike over 500.000 tyske krigsfanger til å avhjelpe det desperate behovet etter arbeidskraft etter krigen. Her ble tyskerne, i tillegg til den kontroversielle mineryddingen, plassert i jordbruket samt i gjenoppbyggingen av det krigsherjede landet. Det var dog slik at Frankrike måtte overtale USA til å overlate krigsfanger til fransk arbeidstjeneste.¹¹⁶

Uansett hva som var bakgrunnen for å fjerne krigsfangestatusen til tyske soldater, er det uomtvistelig at statusen senere ble tilbakeført. I henhold til et skriv sendt til den norske hærens samt marinens overkommando, presiseres det at den amerikanske brigadegeneralen Ostrander 20. Mars 1946 opphevet skillet mellom 'avvæpnet fiendtlig personell' og

¹¹² USA og Storbritannia brukte forskjellige formuleringer, men de betydde det samme. MacKenzie 1994: 502-503

¹¹³ MacKenzie 1994: 503

¹¹⁴ MacKenzie 1994:

¹¹⁵ Lowe 2012: 138-9

¹¹⁶ Diamond, H. 2013. Prisoners of the peace: German Prisoners-of-War in Rural France 1944-48. *European History Quarterly*, 43 (3), 442-463: 442. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0265691413490885>

krigsfanger. I samme skriv, datert 09.07.1946, erklæres det at 'avvæpnet fiendtlig personell' i Norge deretter skal behandles etter «*Genferkonvensjonens bestemmelser*». ¹¹⁷ Dette er nok et bevis på at behandlingen av krigsfangene i Norge er etter de alliertes modell, og illustrerer igjen viktigheten av å se mineryddingen i Norge i sammenheng med eksempelvis Frankrike. Samtidig var det altså ingenting som tyder på en tilbakeføring av krigsfangestatus for tyskerne i Norge. I tillegg presiseres det i skrivet nevnt ovenfor at personellet ikke skal motta lønn ¹¹⁸ – stikk i strid med konvensjonen av 1929.

Tross begrunnelsen om at Nazi-Tyskland hadde sluttet å eksistere, er det svært problematisk at de allierte dermed mente at tyske soldater ikke lengre tilhørte en fiendtlig nasjon. ¹¹⁹ Det fremstår heller som en utspekulert måte å unngå å måtte følge Genèvekonvensjonenes bestemmelser om krigsfanger. Som vi har sett muliggjorde dette uansett at tyske soldater kunne settes til mine- og eksplosivrydding i Norge og andre land. Dessuten stiller omgjøringen av deres status tiltaket i et enda dårligere lys. På den andre siden kan det være interessant å forestille seg hvordan ryddingen hadde foregått i Norge hvis tyskerne hadde blitt ansett som krigsfanger hele veien. Samtidig har vi sett at folkeretten ble brutt også etter statusendringen. Dermed er det svært trolig at krigsfangene hadde blitt satt til mine- og eksplosjonsrydding også i et slikt scenario – uten respekt for Genèvekonvensjonen av 1929.

¹¹⁷ Angivelig for å effektivisere administrasjonen av krigsfanger. RA/Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Anvendelse av Genferkonvensjonen av 1929 på avvæpnet fiendtlig personell i Norge, 09.07.1946

¹¹⁸ Se note 117

¹¹⁹ MacKenzie 1994: 502

3. Konklusjon

Mineryddingen av Norge ble, inkludert opphold, gjennomført mellom mai 1945 og september 1946. Det var en enorm og livsfarlig oppgave som skulle utføres, derfor ønsket verken britiske militærmyndigheter eller det norske forsvaret å benytte sine soldater til arbeidet. Løsningen ble å benytte tyske soldater, som utførte ryddingen i et formidabelt tempo. Arbeidet hadde dog en høy pris; minst 275 tyske soldater mistet livet i arbeidet. Sannsynligvis kunne tallet ha vært en god del lavere. Nåværende eksperter som Roly Evans mener at det forrykende tempoet på ryddingen ikke primært skyldtes liten respekt for menneskeliv og risiko, men heller at minefeltene var så godt kartlagte. At liv kunne vært spart i Norge er også tydelig når en ser tilbake på den meningsløse manngarden krigsfangene måtte gå etter å ha klarert minefeltene.

I tillegg til tusenvis av minefelt hadde Wehrmacht et utall tonn eksplosiver og ammunisjon som raskt viste seg å være ustabile. De allierte ønsket dessuten å knuse tysk krigsindustri for all fremtid, og derfor måtte sprengstoffet dumpes. Også dette arbeidet ble utført av tyske krigsfanger - og igjen med store konsekvenser. I noen tilfeller førte slett alliert ledelse til store ulykker som sannsynligvis kunne vært unngått med kompetent personell - På Grønlikaia i Oslo kostet dette 39 tyske og to norske menneskeliv. Ulykken viser, som et men ikke eneste eksempel, at eksplosivryddingen må likestilles med mineryddingen i spørsmålet om krigsforbrytelser.

Det fremste problemet med mine- og eksplosivryddingen etter krigen er derimot ikke at utførelsen var farligere enn den kunne ha vært. Bruken av krigsfanger i så risikabelt arbeid er nemlig klare brudd på Genèvekonvensjonen av 1929, som regulerte behandlingen av krigsfanger. Likevel fremstår ikke bruken av tyske soldater som tydelige brudd. Etter Tysklands kapitulasjon i mai 1945 mente nemlig de allierte at konvensjonen ikke angikk soldatene som var hjemmehørende i det da oppløste tredje rike. Dermed var ikke tyskerne krigsfanger, og de kunne fritt bli satt til arbeid som ble ansett for farlig for egne soldater. De allierte fremhevet altså et skille mellom krigsfanger og 'avvæpnet fiendtlig personell', men det er lite som tyder på at skillet egentlig var begrunnet i annet enn ren nødvendighet. Situasjonen i Europa tilsa nemlig at allierte rett og slett ikke kunne ha behandlet tyskerne i henhold til folkeretten om de så ville.

Å skulle avgjøre om de allierte handlet i henhold til folkeretten er altså et komplisert juridisk spørsmål, som avhenger om man anser det nevnte skillet som gyldig eller ikke.

Problemstillingen i denne oppgave spør derimot om følgende:

Kan ryddingen av tyske minefelt og eksplosiver i Norge ses på som et brudd på Genèvekonvensjonen av 1929?

Ryddingen av tyske minefelt og eksplosiver i 1945 kan definitivt ses på som et brudd på Genèvekonvensjonen av 1929, gitt at en ikke anerkjenner et skille mellom avvæpnet fiendtlig personell og krigsfanger. Forøvrig ligger ansvaret for alle potensielle brudd på konvensjonen i 1945 på britiske hender. I 1946/47 derimot var tyske soldater under norsk jurisdiksjon, samtidig som de fortsatt ble kommandert til farlige arbeider. Dette til tross for at forsvaret hadde understreket at det nevnte skillet var opphevet, og tyskerne skulle følgelig behandles som krigsfanger. Mine- og eksplosivryddingen utført av tyske krigsfanger etter 1945 fremstår altså som tydelige brudd på Genèvekonvensjonen av 1929. Ansvaret for bruddene på Genèvekonvensjonen av 1929 i -46 og -47 faller uten tvil på den norske regjeringen.

Primærkilder

Riksarkivet (RA), Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Anvendelse av Genferkonvensjonen av 1929 på avvæpnet fiendtlig personell i Norge, 09.07.1946

RA, Dal0001 – Fortegnelse over FOII-stoff 1945-1947 (7.4), Ad. Bruk av tysk arbeidskraft i Nord-Norge vinteren 46-47, 06.11.1946

RA, RAFA-3973 HQ ALFN/F/Fa/L0008, MINUTES OF CONFERENCE HELD BY JOINT FORCE COMMANDERS ALLIED LIBERATION FORCES NORWAY AND HEAD OF SHAEF MISSION NORWAY ON 8 JUN 45, 11. juni 1945

RA, RAFA-3973 HQ ALFN/F/FA/L0006, WEEKLY SUMMARY OF INSTRUCTIONS ISSUED TO THE GERMANS 12 – 18 JUN 1945, udatert.

RA, RAFA-3973 HQ ALFN/F/Fa/L0035 HQ ALFN boks 35, Landminen- und Munition-Raum-Kdo. In Norwegen, 20.2.1947

Verdens Gang. (1945, 03. juli). 60,000 miner løftet i Oslo og Omegn.

Verdens Gang. (1945, 07. juli). Miner og sprengstoff skylls på land.

Verdens Gang. (1945, 18. august). Halvt hundre mennesker drept i Gønli.

Verdens Gang. (1945, 29. august). 1½ million miner tatt opp i Norge.

Verdens Gang. (1945, 17. september). Halvannen million landminer fjernet i Norge.

Verdens Gang. (1946, 13. Juni). To tyske kompanier på minerydding i Finnmark.

Sekundærlitteratur

Aalen, K. (2016, 24 juni). Var det ulovlig å la tyskere fjerne miner på våre strender? *Stavanger Aftenblad*. Hentet fra <https://www.aftenbladet.no/kultur/i/QPOER/Var-det-ulovlig-a-la-tyskere-fjerne-miner-pa-vare-strender>

Diamond, H. 2013: Prisoners of the peace: German Prisoners-of-War in Rural France 1944-48. *European History Quarterly*, 43 (3), 442-463. Hentet fra <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0265691413490885>

Dybvig, O. & Korsnes, K. (2018). Wehrmacht i Norge. *Sepentrio Reports*, (4). Hentet fra <https://doi.org/10.7557/7.4575>

- Evans, R. (2017). World War II Coastal Minefields in the United Kingdom. *The Journal of Conventional Weapons Destruction Issue*, 21 (1), 32-41. Hentet fra <http://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol21/iss1/9>
- Evans, R. (2018) Lessons from the past: The Rapid Clearance of Denmark's Minefields in 1945. *The Journal of Conventional Weapons Destruction Issue*, 22 (1), 18-34. Hentet fra <http://commons.lib.jmu.edu/cisr-journal/vol22/iss1/4>
- Flaten, O. P., Kristoffersen, L. A., Myran, O. K. & Steinbakken, S. (2000). *Ammunisjonstjenesten i Hæren etter 1945*. Oslo: Hærens forsyningskommando
- Geneve-konvensjonene. (1949). Geneve-konvensjonen om behandling av krigsfanger, med vedlegg (Konvensjon III). (12-08-1949 nr 3 Multilateral). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1949-08-12-3>
- Gogstad, A. C. (2003). *"Men seier'n var vår": Søkelys på omveltningenes år mellom krig og fred: fra kriseår til krig, okkupasjon og oppgjørets time: linjer i norsk samtidshistorie*. Institutt for samfunnsmedisinske fag, Sosialmedisinsk seksjon, Universitetet i Bergen
- Helgesen, J. E. (2009). Krigsforbrytere. I Bolstad, E. (red.). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/krigsforbrytere>
- Helgesen, J. E. (2013). Genèvekonvensjonene. I Bolstad, E. (red.). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Genèvekonvensjonene>
- International Committee of the Red Cross (u.å. a). Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. Hentet 20. mars 2019 fra <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/305>
- International Committee of the Red Cross (u.å. b). Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929, ART. 32. Hentet 20. mars 2019 fra <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/ART/305-430033?OpenDocument>
- Lowe, K. (2012). *Råskapens Europa: Kontinentet i kjølvannet av andre verdenskrig*. Lysaker: Dinamo
- Jacobsen, A. R. (2015). *1945: Hat. Hevn. Håp: Historien om det moderne Norge 1945-2000*. Oslo: Vega forlag

- MacKenzie, S. P. (1994). The Treatment of Prisoners of War in World War II. *The Journal of Modern History*, 66 (3), 487-520. Hentet fra <https://www.jstor.org/stable/2124482>
- Melve, L & Ryymin T. (red.). (2018). *Historikerens Arbeidsmåter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Mikkelsen, M. (2015, 1. Desember) Film og tv forplumrer historieformidlingen. *Kristeligt Dagblad*. Hentet 15. mars 2019 fra (<https://www.kristeligt-dagblad.dk/danmark/eksperter-film-og-tv-forplumrer-historieformidlingen>)
- Nilssen, T. R. (2015). *Da freden brøt løs*. Oslo: Universitetsforlaget
- Nøkleby, B. (2004). *Krigsforbrytelser: Brudd på krigens lov i Norge 1940-45*. Oslo: Pax Forlag
- Riste, O. (1995). *Fredsgeneralen: General Sir Andrew Thornes rapporter fra frigjøringen av Norge 1945*. Oslo: Aschehoug
- Rygg, R. G. (u.å.). Om minekart og vår lokale minehistorie - sett på bakgrunn av den aktuelle mineaksjonen. Hentet 17. mars 2019 fra <http://digitalarkivet.uib.no/sab/minekart.html>
- Sandmo, E. (2015). *Tid for historie: En bok om historiske spørsmål*. Oslo: Universitetsforlaget
- Stridsklev, I. C. (1997). *M/S Theklas himmelferd: Minneskrift over 19 menn vi ikke har lov til å glemme*. Lesja: Snøhetta forlag
- Sulutvedt, K. A. (2009). *Norske forestillinger om Tyskland og tyskere fra 1945 til 1949* (Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo). Hentet fra https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/23762/Masteroppgave_Hele.pdf?sequence=1
- Sæland, F. (2015). Frigjøringen i Stavanger. I Pedersen, H. S. *Stavangern 25(2): Krig og fred i Stavanger 1940-1945*. Stavanger: Byhistorisk forening Stavanger
- Tjersland, J. (2006, 9. april). Tyske soldater brukt som mineryddere. *Verdens Gang*. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3lnkq/tyske-soldater-brukt-som-mineryddere>
- Vanebo, S. (prod.). (2008). *Nordmennenes egen historie: Historier fra krigen 1-4* [Dokumentar]. Finnsnes: Stein Vanebo
- Zandvliet, M. (reg.). (2015). *Under Sandet* [Spillefilm]. Danmark/Tyskland: Nordisk Film

